

הנושא המרכזי בחוברת זו הוא הקשרים בין קהילות בארצות האסלאם לאלו שבארצות הנצרות, או בין ספרדים לאשכנזים. המאמרים בחוברת, פרט לאלה של ש' ורסס וא' הטל, מיוסדים על הרצאות בכינוס השנתי של מכון בן-צבי, שהתקיים בניסן תשנ"ג.

■ פרופסור דניאל י' לסקר דן בשני החיבורים הראשונים שכתבו יהודים בארצות הנצרות כביקורת על דת זו ומראה כי הם נסמכים על ספרות יהודית של פולמוס אנטי-נוצרי בארצות האסלאם, שראשיתה כבר במאה התשיעית. החיבורים, 'ספר מלחמות ה' ליעקב בן ראובן ו'ספר הברית' ליוסף קמחי, שניהם נכתבו סמוך לשנת 1170 ומחבריהם היו, כנראה, פליטים מספרד המוסלמית. המחבר הוא פרופסור לפילוסופיה יהודית באוניברסיטת בן-גוריון בנגב.

■ פרופסור מרדכי ברויאר מביא תופעות שהיו אופייניות ליהדות ספרד ועלו מאוחר יותר בחברה האשכנזית, במיוחד המערבית, כאשר נוצרו בה נסיכות דומות. התופעות הנידונות הן בתחומים של הלימוד בשיבות ובכתיב-מדרש, התייחסות חיובית כלפי פילוסופיה וכך סדרי הקהילה והרבנות. המחבר הוא פרופסור אמריטוס במחלקה לתולדות עם ישראל באוניברסיטת בר-אילן, רמת-גן.

■ ד"ר לאה בורנשטיין-מקובצקי משווה בין גילויי התאסלמות בקרב יהודים בקהילות עות'מאניות ובין התנצרויות באיטליה ובגרמניה, במאות הט"ז והי"ז. התופעות המשוות הן: המרות דת מרצון או מאונס, העמדה כלפי המומרים בקרב החברה שעזובה וחברתם החדשה, היחסים בין המומרים לבני משפחותיהם היהודים ועוד. המחברת היא מרצה בכירה במחלקה לתולדות עם ישראל באוניברסיטת בר-אילן, רמת-גן.

■ פרופסור שמואל ורסס סוקר את ההתייחסויות אל גירוש ספרד בספרות ההשכלה היהודית בגרמניה בעברית ובגרמנית, החל מפרסומים ב'המאסף' ב-1784, ובמזרח אירופה. הספרות הנבדקת היא מתחומי ההיסטוריוגרפיה, ההגות והפובליציסטיקה (אך לא הספרות היפה — המצריכה דיון נפרד). ספרות זו נכתבה מתוך התכוונות רוחניות וחברתיות שונות, בתקופות שונות: בעידן הראציונאליזם, כחלק מתנועת

חוכמת ישראל ובראשית 'חיבת ציון', ובהתאם לכך הופקו מן האירועים הנידונים לקחים שונים לגבי זמנם של הכותבים. ביטויים ספרותיים אלה מילאו תפקיד חשוב בעיצוב המיתוס של גירוש ספרד, בהעמקת מחקרו ובהעצמתו מכחינה רגשית. הם גם העמיקו את תחושת הגורל המשותף של היהודים בפזורים ואת האחווה בין יהדות אשכנז ליהדות ספרד.

המחבר הוא פרופסור אמריטוס בחוג לספרות עברית באוניברסיטה העברית בירושלים.

■ ד"ר ברכה ניב בודקת תיקים לספרי-תורה בלוב וכתוניסיה במאה הי"ט ובמיוחד במאה הכ' ומראה על השפעות אמנותיות מאיטליה ומצרפת על עיצובם. התחלות של השפעה מעין זו, המעוגנות לא רק במקורות יהודיים, נעוצות כבר בימי-הביניים. המחברת מלמדת אמנות יהודית במסגרת לימודים בין-תחומיים באוניברסיטת בר-אילן, רמת-גן.

■ פרופסור ישראל ברטל סוקר את הגורמים שהביאו לשימור דמותו הרב-עדתית של הישוב היהודי בירושלים במאה הי"ט. בין הגורמים: הקשרים עם קהילות-המוצא בתפוצות, חדירת המעצמות האירופיות ומעמד החסות שהעניקו לתושבי הארץ, פעילות חברות-הסעד היהודיות מחו"ל ועוד. לעומת זאת הגורמים שיכלו לפעול להאחדת הישוב, כמו ניצני התנועה הלאומית וההגמוניה המסורתית של הקהילה הספרדית, היו חלשים מכדי לעמוד נגד הגורמים המפלגים. המחבר הוא פרופסור בחוג להיסטוריה של עם ישראל באוניברסיטה העברית בירושלים.

■ אברהם הטל מביא ביבליוגרפיה של העיתונות היהודית שפורסמה במרוקו — בס"ה 39 כתבי-עת, בארבע שפות במשך 73 שנים, עד 1964. המחבר הוא ביבליוגראף, חוקר יהדות צפון-אפריקה וספרן במכון בן-צבי, ירושלים.

★

חוברת זו פותחת את שנת המנויים תשנ"ד ואנו פונים אל קוראינו שעדיין לא חתמו על מנוי לשנה זו להזדרז ולעשות כן.

העורך